

**Sekularizace v pohledu mezigenerační a vnitrogenerační transmise:
ČR ve srovnání post-komunistických zemí střední Evropy**

**Secularization in a View on Intergenerational and Intragenerational Transmission:
Czech Republic in Comparison of Post-communist Countries of Central Europe**

Antonín Paleček¹

Abstract: This paper is focused on changes of rates of church affiliation and church attendance during the intergenerational and intragenerational transmission in cases of four post-communist countries of central Europe – Czech Republic, Slovakia, Poland and Hungary. There is generally stated fact of continuing decline of rates of traditional forms of religiosity in the Czech society during the second half of 20th century. But, such enormous declining is not indicated in other post-communist countries of central Europe. These differences and their cause are main question for this analytical work. Because, there were some similar and different political and cultural conditions during history among those societies.

Key words: Intergenerational and intragenerational transmission, church affiliation, church attendance, rates of conversion and de-conversion, Central European post-communist countries.

Úvod

V tradičních formách religiozity je současná ČR považována za jednu z nejvíce sekulárních nejen mezi zeměmi post-komunistickými, ale i v kontextu celé Evropy [Hamplová 2000; Lambert 2004; Meulemann 2004; Need, Evans 2001; Nešpor 2010a; Tomka 2010]. Přitom náboženství i církve, jako jeho institucionální nositelky, zaujímaly v dlouhé historii českých zemí významnou pozici [McLeod 2007]. Proto je třeba se tázat: Za prvé, jaké procesy vedly k současnému stavu sekularity ČR a jaké byly velikosti a příčiny těchto procesů. Za druhé, jaké metodologické postupy mohou napomoci popisu i vysvětlení sekularizačního procesu na základě dostupných kvantitativních dat.

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: 98347@mail.muni.cz

Mnohé doposud publikované empirické práce se zaměřovaly především na zkoumání současného stavu měr tradiční religiozity nebo na průběhy jejich časového vývoje v závislosti na dostupnosti kvantitativních dat z více období [viz Bengtson et al. 2009; Borowik 2002; Froese 2002, 2004, 2005; Meulemann 2004; Need, Evans 2001; Norris, Inglehart 2004; Voas, Doebler 2011]. Ovšem pro ČR nejsou k dispozici kvantitativní data z výběrových šetření, která byla sebrána před rokem 1991. Výjimku tvoří pouze výzkum provedený v Severomoravském kraji [Kadlecová 1965], některé výzkumy exilových autorů [viz Nešpor 2008: 347–359] nebo údaje o náboženských aktivitách sbíraných pro potřeby církví nebo tehdejší komunistické vlády [viz Balík, Hanuš 2007: 213–219].

Z výše uvedených důvodů nabízí tato práce odlišný metodologický postup. Sleduje změny v mírách dvou tradičních forem religiozity prostřednictvím mobilitních procesů. Všímá si především rozdílů měr religiozity mezi rodiči a jejich potomky ve formativním období – mezigenerační transmisi; a následně rozdílů měr religiozity mezi formativním obdobím těchto potomků a jejich dospělostí – vnitrogenerační transmisi. Důvody užití takového metodologického postupu jsou zřejmé. Vzhledem k neustálé obměně lidské populace jsou charakteristiky současné společnosti odvislé od reprodukce/mobility těchto charakteristik mezi generacemi. Tedy i současná skladba religiozity je odvislá od předcházejících reprodukčních procesů v průbězích obou transmisí. Dále, ta část populace, jejíž religiozita nebo nenáboženský světový názor není výsledkem reprodukce, musela zákonitě projít procesem horizontální mobility. Velikosti a směry mobilitních procesů, v obou transmisích, pak indikují změny, ke kterým dochází při předávání religiozity v závislosti na neustálé generační obměně společnosti.

Nelze však zjednodušeně usuzovat, zda jsou velikosti mobilitních procesů v určité transmisi nebo populaci určité země nízké či vysoké. Je třeba srovnávat míry těchto procesů v ČR nejen v časovém vývoji, ale i oproti dalším zemím. Na základě těchto potřeb vyvstává otázka po zdůvodnění výběru a počtu sledovaných zemí. S nárůstem počtu by narůstal i počet zjištěných hodnot, to znamená, že by narůstala i interpretační složitost. Naopak, s omezením počtu by docházelo k omezení komparačních možností a vyvstávala by otázka po odůvodnění výběru². Důvodů proč určitou zemi do výběru zahrnout či ne by mohlo být předloženo mnoho a mohly by být dlouze diskutovány i zpochybňovány. Je tedy třeba učinit určitý kompromis.

² Bylo by možno použít hierarchický model, ve kterém je možno všechny země zúčastněné v ISSP 2008 zastoupit jejich makro-charakteristikami. Ovšem pro mezigenerační transmisi nejsou v datech ISSP dostupné žádné makro-charakteristiky, výjimku tvoří pouze časové zasazení tohoto procesu.

Cílem této práce je zjištění příčin vyšší sekularity současné české populace ve srovnání se zeměmi s podobným společensko-historickým kontextem. Proto do analýzy kromě Česka (CZ) vstoupí z důvodů geografické, kulturní a historické blízkosti další tři post-komunistické země střední Evropy. Slovensko (SK), Polsko (PL) a Maďarsko (HU). Výběr těchto čtyř zemí byl použit již v některých předcházejících empirických pracích, které sledovaly například vzdělanostní homogamii [srov. Katrňák, Kreidl, Fónadová 2006]. Tyto čtyři post-komunistické země byly ve své historii pod vlivem mnoha podobných událostí. Ve stručnosti je možno zmínit christianizaci na přelomu prvního a druhého tisíciletí, významné pozice římsko-katolické církve v celé historii, reformační hnutí, tři století Rakousko-Uherské monarchie (mimo Polska), důsledky obou světových válek, čtyři dekády vlád komunistických totalitních režimů, nástup demokracie a náboženských svobod a nakonec začlenění do Evropské Unie. V celé historii těchto zemí také docházelo k změnám hranic a obousměrné migraci s důsledky na kulturní změny. Ovšem i přes tyto podobnosti v společensko-historických podmínkách se současný stav tradičních forem religiozity mezi ČR a dalšími třemi zeměmi výrazně liší. Na základě výše popsaného metodologického postupu si tato práce klade následující výzkumnou otázku: Jaké jsou velikosti a příčiny mezigenerační a vnitrogenerační mobility tradiční religiozity, v dimenzích deklarovaného náboženského vyznání a participace na bohoslužbách?

Generační obměna

Vzhledem k neustálé biologické obměně lidské populace jsou i jednotlivé charakteristiky lidské společnosti odvislé od neustálé reprodukce mezi generacemi. Staré generace odcházejí a jejich pozice zaujímají generace nové. Proto je i pro přetrvávání náboženství ve společnosti třeba neustálé internalizace a legitimizace objektivizovaného nadpřirozena [Berger 1967; Hervieu-Leger 1998]. Každá generace rodičů předává svým potomkům, prostřednictvím primární socializace, nejen svoji religiozitu, ale utváří a předává i „svět“, ve kterém budou žít. Tito potomci dospějí, zakládají rodiny, převezmou role primárně socializujících rodičů a takto se cyklický kruh mezigenerační obměny uzavírá.

Z těchto důvodů je i přetrvávání religiozity ve společnosti závislé na reprodukci mezi generacemi [Bader, Desmond 2006; Hervieu-Leger 2000; Mueller, Elder 2003]. Ovšem nositelem víry i konatelem praktik je vždy konkrétní jedinec, v náhledu mezigenerační

transmise rodič a jeho potomek ve formativním období a v náhledu transmise vnitrogenerační tento potomek v dětství a dospělosti. V takovémto náhledu je přetrvávání religiozity ve společnosti závislé na míře její reprodukce v obou transmisích. Reprodukce na hodnotě 100 % by v těchto případech znamenala neměnnost, časovou stabilitu, míry religiozity. Pokud však v konkrétní transmisi dochází k reprodukci religiozity na hodnotě <100 %, pak určitý podíl populace musel zákonitě projít procesem horizontální mobility. V případě náboženského vyznání se jedná o mobilitu buďto směrem od náboženského k nenáboženskému světovému názoru, kdy hovoříme o procesu dekonverze, nebo opačně pokud došlo k mobilitě směrem k náboženskému světovému názoru, pak hovoříme o procesu konverze [Wright et al. 2011]. Podobně je možno sledovat změny v četnosti participace na bohoslužbách, kdy tyto změny vykazují dva směry, mobilitní nárůst nebo opačně pokles četnosti participace.

Rozdíly podílů deklarujících náboženské vyznání mezi rodiči a jejich potomky ve formativním období jsou výsledkem velikosti a směru mobility v mezigenerační transmisi. Pokud podíl dekonvertovaných potomků převyšuje podíl konvertovaných, pak je podíl potomků s vyznáním nižší oproti podílu jejich rodičů a tímto dochází v mezigenerační transmisi k poklesu, to znamená k procesu sekularizace. Opačně, pokud v této transmisi podíl konvertovaných převyšuje podíl dekonvertovaných, pak je podíl potomků s vyznáním vyšší oproti podílu jejich rodičů a takto dochází v mezigenerační transmisi k procesu revitalizace. Mezigenerační mobilitní proces lze zapsat i slovním vzorcem:

Podíl potomků s vyznáním = podíl rodičů s vyznáním – podíl dekonvertovaných potomků + podíl konvertovaných potomků.

V dimenzi četnosti participace (například ročně) je možno sledovat také dva mobilitní směry. Jednak, četnost participace rodičů je vyšší oproti četnosti primárně socializované potomkovi, pak hovoříme o mobilitním poklesu, to znamená o procesu sekularizace v průběhu mezigenerační transmise. Opačně, pokud je četnost participace potomka vyšší oproti jeho rodičům, pak hovoříme o mobilitním nárůstu, to znamená o procesu revitalizace v mezigenerační transmisi. Obdobně je možno, na základě mobilitních směrů a jejich velikostí, sledovat procesy sekularizace nebo revitalizace v průběhu transmise vnitrogenerační, tzn. mezi primárně socializovanou religiozitou a religiozitou potomka v jeho dospělosti.

Po ukončení formativního období mohou potomci reprodukovat svoji religiozitu nebo nenáboženský světový názor do své dospělosti, nebo projít procesem mobility. Následně tito potomci potencionálně zakládají své rodiny a takto se dostávají do rolí rodičů, předávajících

religiozitu generaci svých potomků. Jací rodiče, s jakým světovým názorem a náboženskými praktikami, budou primárně socializovat následující generaci, je ovlivněno právě výsledky obou předcházejících transmisí.

Náboženská socializace

Žádný lidský jedinec nepřichází na tento svět se svým předem daným světovým názorem nebo vztahem k náboženským praktikám. Ovšem, zda bude primárně nábožensky socializován a zda také jeho religiozita přetrvá v průběhu jeho dalšího života, je do velké míry odvislé od obsahů primární socializace i vlivů prostředí ve kterém vyrůstá a žije.

Lidský jedinec ve svém formativním období internalizuje již dříve objektivizovaný svět [Berger, Luckmann 1999], získává své vědomosti a utváří si určitý způsob myšlení, svoji identitu, role a vztahy. To znamená, stává se součástí lidské společnosti. Proces primární socializace probíhá především v rodině původu. Proto jsou pro potomka nejbližšími a nejvýznamnějšími primárně socializujícími aktéry, rolovými vzory, zprostředkovateli náboženských praktik a kulturního kapitálu jeho rodiče [Hunt 2005; Myers 1996; Nešpor 2010b; Sherkat 2003]. Nukleární rodina však není izolovaným sociálním systémem, obsah primární socializace může být ovlivňován i dalšími faktory, například členy širší rodiny, vrstevnickými skupinami, vzdělávacím systémem, masmédií, regulací státu atd. [Benson, Donahue, Erickson 1989]. Rodiče mají své již dříve socializované nebo resocializované hodnotové postoje, které mohou významně ovlivňovat obsah a způsob primární socializace jejich potomků. Ovšem, instituce rodiny, to znamená rodiče i jejich potomci, mohou být také pod vlivem, tlakem, konkrétních systémových podmínek, do kterých je formativní proces v určitém období zasazen.

Na jedné straně je úspěšnost primární náboženské socializace závislá na systémových podmínkách, to znamená na míře náboženských svobod nebo opačně protináboženské a proticírkevní politiky státu; ale na straně druhé i na důležitosti, kterou rodiče přikládali náboženské výchově svého dítěte. Různé rodiny se tedy mohly rozdílně bránit vůči sekularizačním tlakům. Rodiče mohli být vůči těmto tlakům různě odolní právě v závislosti na pocíťované důležitosti tradic a náboženství v jejich životech. Nakonec, zasazení období primární socializace jedince do určitých společensko-historických kontextů utváří generační

jednotu, která jako sociální charakteristika provází takto koncipované generace po celý jejich život [Mannheim 2007].

Po ukončení formativního období se jedinec sice vymaňuje z přímého vlivu rodiny původu, ovšem do dospělosti vstupuje právě se svými primárně socializovanými charakteristikami. Primárně socializovaná religiozita tedy není rozhodující pouze v případě reprodukce religiozity z rodičů na potomky [např. Mueller, Elder 2003; Myers 1996], ale jako první otisk ve formativním období může ovlivňovat vztah jedince k náboženství i jeho náboženské aktivity po celý jeho život [O'Connor, Hoge, Alexander 2002].

Míra reprodukce nebo mobility mezi primárně socializovanou religiozitou a religiozitou v dospělosti jedince je pod vlivem mnoha dalších faktorů. Jednak je možno uvažovat o vlivu religiozity či nenáboženského světového názoru partnera [Grotenhuis, Scheepers 2001], který jako jeden z nejvýznamnějších blízkých ovlivňuje názorové postoje i jednání. Za druhé je třeba uvažovat o možném vlivu tradic, tedy vlivu tradičních forem myšlení, jednání a sociální kontroly, kdy se tento vliv tradic snižuje s nárůstem individualizace jedince [Beck 2004; Polack 2008]. Bylo by možno uvažovat i o faktorech dalších, například o genderové rozdílnosti v míře religiozity, která může být ovlivňována již genderově rozdílnou primární socializací i dalšími faktory působícími na jedince po celý jeho život [Hamplová 2011; Walter, Davie 1998].

Společensko-historické podmínky

Každý proces primární socializace probíhá v určitém společensko-historickém kontextu, který může ovlivnit její obsah. Na základě Jaltské konference a výsledku druhé světové války bylo tehdejší Československo, Polsko i Maďarsko zahrnuto do sféry vlivu Sovětského svazu. Spolu s poválečnou konsolidací docházelo k převzetí státní moci komunisty. Proto byla mezigenerační transmise od nástupu komunistické moci až do jejího pádu v roce 1989 zasazena do podmínek vlivu proticírkevní a protináboženské politiky státu, která se však různila nejen mezi jednotlivými zeměmi, ale i v čase [Balík, Hanuš 2007; Borowik 2002; Froese 2002, 2005; Kontler 2001; Kubát 2006; Nešpor 2010a; Tomka 1998, 1999, 2010]. V období komunistické státní moci nebyli lidé zbaveni práva na svoji náboženskou víru a užívání církevního servisu. Ovšem veřejně prezentované náboženské aktivity byly násilně potlačovány a náboženský světový názor byl prezentován jako zastaralá a nepotřebná

ideologie. Sekularizační tlaky systému lze nahlížet i skrze ekonomistický přístup, to znamená skrze vliv míry plurality náboženského trhu, kdy může státní regulace přispívat k prosazování (monopolizaci) jednoho náboženství nebo ateistického světového názoru [Froese 2004; Stark, Iannaccone 1994].

Podmínky katolické církve v průběhu existence československého státu podrobně shrnul Stanislav Balík a Jiří Hanuš [2007]. V důsledku proticírkevní a protináboženské politiky byla činnost katolické církve již v polovině 50. let téměř plně ochromena. Jednak docházelo k přímým represím vůči církvím, duchovním, náboženské inteligenci i veřejným náboženským projevům obyvatelstva a k potlačování náboženské výuky na školách, a jednak k ideologickým tlakům ve smyslu diskreditace církví, duchovních i náboženského světového názoru jako historického přežitku. Výsledkem sekularizačních tlaků byl klesající zájem o náboženství i církevní servis. Například razantní pokles podílů dětí navštěvujících nepovinnou náboženskou výuku na školách, dále trend poklesu četností participace na veřejných náboženských obřadech i jejich využívání při významných životních událostech i klesající zájem o náboženskou věrouku. I když se tyto sekularizační tlaky koncem 60. let krátkodobě zmírnily, přesto lze jejich dopad sledovat po celé období komunistické moci i po jejím pádu. Po roce 1989 byly obnoveny náboženské svobody a pluralita, ovšem ve společnosti, která byla ovlivňována čtyřmi předcházejícími dekádami proticírkevní a protináboženské politiky.

Mezi oběma, dnes samostatnými, republikami však existovaly i rozdíly. V ČR byla násilná sekularizace navázána na již dřívější protikatolické tendence, jejichž kořeny lze hledat ve spojení mezi římsko-katolickou církví a habsburským trůnem [Mišovič 2001]. Na Slovensku byla souhra katolické a národní identity méně problematická. Proto měla katolická církev na Slovensku významnější místo v kulturních tradicích. Tyto rozdíly mohou být patrné například i na podílech žáků zapsaných na výuce náboženství. Ještě v roce 1950 bylo zapsáno v obou zemích více než 90 % žáků, poté následoval rozdílný pokles. Do 80. let v ČR asi na 4 % a na Slovensku na 20 % [Balík, Hanuš 2007: 218–219]. Náboženská výuka na školách je součástí primární náboženské socializace. Ovšem rodiče se museli rozhodovat, zda své dítě na tuto výuku zapsat a tím se vystavit možným sankcím. Podobná rozhodnutí museli rodiče činit i v případech dalších veřejných náboženských aktivit, nejen svých, ale i svých potomků.

V polské společnosti, na rozdíl od české a slovenské, měla katolická církev významnější pozici, která vycházela jednak z historického propojení národní identity a katolicismu a v období komunistické moci i z katolické církve a věrouky jako opozice vůči

komunistické moci a její ideologii [Borowik 2002]. Propojení národnostní identity s katolickou církví má hluboké historické kořeny, vycházející z obrany Polska proti protestantskému Německu a pravoslavnému Rusku. Katolicismus se stal součástí nejen polské národní identity, ale i součástí kulturních tradic. Římsko-katolická církev se v Polsku stala církví národní a tuto pozici si udržela. Po druhé světové válce sice komunistická moc vytvářela sekularizační tlaky, represe vůči katolické církvi, snaha o zrušení náboženské výuky na školách nebo snaha o snížení významu katolické církve, ovšem již na začátku 50. let se tyto snahy ukázaly být neúčinnými. Došlo k uzavření dohod mezi katolickou církví a státem, které církvi v Polsku, na rozdíl od všech komunistických zemí, zaručovaly veřejné aktivity a nezávislost na státu [Kubát 2006: 128]. Církevní představitelé mohli být a také byli voleni, do zastupitelských orgánů. Nelze opomenout i zvolení papeže Jana Pavla II. v roce 1978, které dále posílilo vztah mezi katolictvím a národní identitou. V Polsku, na rozdíl od Československa, nedošlo v období komunistické moci k ochromení církve a náboženského života. Po pádu komunistického režimu nemusela církev obnovovat svoji činnost, ale pouze navázala na předchozí pozice ve společnosti [Kubát 2006: 173–174].

I v Maďarsku probíhaly snahy o ateizaci společnosti. Po převzetí moci komunisty následovaly represe vůči církvím a duchovním, proticírkevní a protináboženská propaganda, církve byly odříznuty od ekonomických zdrojů atd. [Froese 2002; Kontler 2001]. V roce 1949 byla zrušena povinná výuka náboženství na školách a rodiče byli odrazováni od toho, aby posílali své děti do nepovinných hodin výuky. V roce 1952 navštěvovala náboženskou výuku pouze čtvrtina žáků základních škol [Kontler 2001: 357–373]. Na počátku 50. let většina církevních představitelů potvrdila svoji loajalitu vůči státu. Církve však nezůstaly stranou od společenského dění a aktivně se zapojovaly do procesů, které vyústily do revolučního hnutí v roce 1956. Ovšem restriktce vůči církvím a náboženským aktivitám byly opět obnoveny ihned po sovětské okupaci. Tento stav přetrvával až do poloviny 70. let, kdy vláda uznala pozitivní role církví v socialistickém státě a církve se mohly opět zapojit do společenského dění. Podmínky pro církevní život a náboženskou výchovu se tak v Maďarsku staly jedněmi z nejpříznivějších mezi tehdejšími komunistickými zeměmi. Podle průzkumů se v 80. letech hlásilo k náboženskému vyznání přibližně 50 % populace a 20 % jich pravidelně navštěvovalo bohoslužby [Kontler 2001].

Středoevropské země jsou řazeny mezi země rozvinuté, moderní. Sekularizační teze obecně spojuje proces sekularizace právě s mírou modernizace společnosti. Funkce, které dříve spadaly do sféry vlivů náboženských institucí, jsou přebírány racionálními

byrokratickými institucemi [Wilson 1982]. Také zájem člověka o nadpřirozeno se přesouvá do privátní sféry jedince [Luckmann 1967]. V závislosti na procesu modernizace a nárůstu individualizace ztrácí institucionalizovaná religiozita ve společnosti svůj význam, který se ovšem může přesouvat do privátní sféry. Takto mohou na jedné straně klesat podíly populace hlásící se k určitým náboženským konfesím a může klesat i využívání církevního servisu a participace na veřejných náboženských aktivitách. Na druhé straně nemusí být pokles zájmu o institucionalizované náboženství a církevní servis doprovázen také poklesem víry, kdy lze hovořit o „believing without belonging“ [Davie 2009].

Vliv protináboženské politiky a možných sankcí komunistických režimů i vliv modernizačního procesu mohou mít na veřejně deklarované vyznání a veřejně uskutečňované náboženské praktiky ve společnosti podobné důsledky. V obou případech klesají míry tradiční religiozity. To znamená, že v průběhu obou transmisí klesají podíly populace deklarující své náboženské vyznání i četnosti participace na bohoslužbách. Oddělení vlivu násilné sekularizace a sekularizace dané procesem modernizace je však metodologicky složité [Havelka 2013]. Je tedy třeba uvažovat o souběžném vlivu obou faktorů [Hamplová 2001].

Data

Tato práce je založena na sekundární analýze mezinárodního datového souboru International Social Survey Programme (ISSP) 2008 – Religion. Výběrové šetření ISSP bylo zvoleno proto, že obsahuje nejen proměnné indikující náboženské vyznání a četnost participace na náboženských obřadech dospělého respondenta³ v současnosti, ale i v jeho formativním věku a jeho rodičů. Takovéto proměnné dovolují sledovat reprodukci/mobilitu religiozity mezi rodiči a jejich potomky ve formativním období, tj. transmisi mezigenerační, i reprodukci/mobilitu primárně socializované religiozity do dospělosti jedince, tj. transmisi vnitrogenerační. V případě transmise mezigenerační je užita religiozita matky, jejíž primárně nábožensky socializační pozice je oproti otci silnější [viz Paleček 2011].

Datový soubor ISSP 2008 obsahuje pro ČR 1512, pro Slovensko 1138, pro Polsko 1263 a pro Maďarsko 1010 respondentů.

³ Vzorek byl vybírán z populace 18letých a starších.

Náboženské vyznání: Pro indikaci náboženského vyznání byly rekódovány dichotomické proměnné v kategoriích deklaráce bez náboženského vyznání a deklaráce některého z náboženských vyznání. Nebyly rozlišovány jednotlivé náboženské konfese.

Četnost roční participace: Původní ordinální proměnné četnost participace na náboženských obřadech o devíti kategoriích byly transformovány do číselných proměnných⁴ obsahujících četnost participace v průběhu jednoho kalendářního roku, tzn. roční participace. Hodnota roční participace byla z původních kategorizovaných proměnných počítána následně: Nikdy = 0x, méně než 1x ročně = 0,5x, 1x až 2x ročně = 1,5x, vícekrát ročně = 6x, 1x měsíčně = 12x, 2x až 3x měsíčně = 30x, skoro každý týden = 41x, každý týden = 52x a vícekrát týdně = 104x ročně. Z těchto transformovaných proměnných je dále počítána průměrná roční participace současné dospělé populace, této populace v jejím formativním období a četnost participace jejich matek.

Pravidelná participace: Z původní ordinální proměnné byla také vytvořena dichotomická proměnná v kategoriích pravidelná participace (1x měsíčně a více) a nepravidelná (méně než 1x měsíčně).

Pocitovaná důležitost náboženství: Míra důležitosti náboženství v životech jedinců byla indikována přítomností náboženské homogamie. Dle pravidla homogamie se lidé nepárují náhodně, ale v závislosti na podobnosti svých charakteristik, proto tato shoda může vypovídat o důležitosti konkrétní charakteristiky v životech lidí [Kalmijn 1991].

Míra individualizace: Je indikována bydlištěm ve městě (>5000 obyvatel) oproti bydlišti na venkově (<5000 obyvatel). Míra individualizace narůstá směrem k vyšším urbánním celkům [Cox 1966].

Zasazení do společensko-historických podmínek: Pro zasazení formativního období bylo konstruováno šest věkových kohort dle věku respondenta 11 let⁵, v kategoriích primárně socializovaní před rokem 1949 a dále v pěti následných desetiletých věkových kohortách.

V této části je třeba upozornit i na možná zkreslení analytických výsledků. Jedná se především o problém možného nadhodnocování nebo podhodnocování ve výpovědích respondentů. Dospělí respondenti vypovídají o své socializované religiozitě v dětství i

⁴ Pro použití původní ordinální proměnné o devíti kategoriích a třídění v závislosti na desetiletých věkových kohortách není v datovém souboru dostatečný počet případů. Některé buňky tabulky by obsahovaly nulové hodnoty absolutních četností.

⁵ Na základě otázky V58 – „Jak často jste navštěvoval bohoslužby, když Vám bylo 11–12 let.“

religiozité svých rodičů v tomto období. To znamená, že vypovídají o svém dětství a s nárůstem jejich věku se jedná o vzpomínání do stále vzdálenější minulosti. Validita takovýchto retrospektivních indikátorů však byla úspěšně testována v předešlých pracích [viz Iannaccone 2003]. Dále, přihlášení se k určité náboženské konfesi může být do určité míry ovlivněno i vztahem mezi národnostní identitou a touto konfesí i faktory dalšími. Obecně hovoříme o problému „social desirability“ [Vinopal 2009]. Z výše uvedených důvodů nebudou v případech podílů s náboženským vyznáním pokládány hodnoty <3 % za věcně významné a nebudou ani interpretovány. Nakonec, také účast jedince na bohoslužbách (participace) má rozdílný význam mezi jednotlivými náboženskými denominacemi [Filipi 2001] a jednotlivé země se v zastoupení těchto denominací odlišují.

Výsledky analýzy

Stav religiozity současné dospělé populace je výsledkem časově předcházejících reprodukčních a mobilních procesů. Tyto procesy je možno sledovat prostřednictvím dvou transmisí. Jednak, v průběhu vnitrogenerační transmise si dospělí jedinci mohou, nebo nemusí zachovat svoji primárně socializovanou religiozitu. Za druhé, primární náboženská socializace probíhá standardně v rodině původu, kdy jedinci ve svém formativním období opět mohou, nebo nemusí převzít religiozitu svých socializujících rodičů. V tomto případě hovoříme o transmisi mezigenerační. Nakonec, při srovnání míry religiozity současné dospělé populace a religiozity rodičů této populace je možno sledovat změny v procesu mezigenerační obměny. To znamená, že v průběhu neustálé generační obměny je i religiozita současné dospělé populace odvislá od úspěšnosti její reprodukce mezi generacemi, reprodukce v průběhu obou transmisí. Jací rodiče, s jakou religiozitou, budou socializovat příští generaci, je dáno právě velikostmi hodnot reprodukce nebo mobility v předcházejících transmisích. Z rozdílů hodnot na počátku a konci každé z transmisí lze vypočítat velikosti mobilních poklesů nebo nárůstů, ke kterým v dané transmisi došlo. Počátečním sledovaným bodem vnitrogenerační transmise je religiozita potomků v jejich formativních obdobích a konečným bodem religiozita v jejich dospělosti⁶. Počátečním bodem transmise mezigenerační je religiozita rodičů, v této analýze matek, a bodem konečným religiozita jejich potomků ve formativním období.

<Tabulka 1 přibližně zde, je na konci textu>

⁶ Vnitrogenerační transmise je prakticky ukončena až úmrtím jedince. V této analýze je však sledována religiozita dospělého jedince v období sběru dat, tj. v roce 2008.

V levé části tabulky 1 jsou uvedeny procentuální podíly z dospělých populací, které v současnosti deklarují své náboženské vyznání; dále, procentuální podíly těchto dnes dospělých populací, které byly s vyznáním primárně socializovány, a také podíly jejich matek s vyznáním. V ČR se v současnosti k náboženskému vyznání hlásí 35 % jedinců z celkové dospělé populace. Ovšem z této dnes dospělé populace bylo v dětství primárně socializováno s vyznáním 45 % jedinců. Z rozdílu těchto procentuálních podílů mezi dospělostí a formativním obdobím – v průběhu vnitrogenerační transmise – lze vypočítat $35 - 45 = -10$. To znamená, že v průběhu vnitrogenerační transmise došlo k mobilitnímu poklesu o 10 procentních bodů. Při pokračování zpětného pohledu v čase – mezigenerační transmise – je možno dále zjistit, že podíl primárně socializovaných s vyznáním 45 % je opět nižší oproti podílu jejich primárně socializujících matek s vyznáním. Nižší o 18 procentních bodů, vypočteno $45 - 63 = -18$. V souhrnu je možno říci, že podíl s vyznáním v současnosti je nižší oproti podílu ve formativním období a tento podíl ve formativním období je opět nižší oproti podílu matek. To znamená, že v ČR došlo v obou transmisích k mobilitním poklesům. Tyto poklesy vypovídají o procesu sekularizace v dimenzi náboženského vyznání. Na Slovensku deklaruje své náboženské vyznání 81 % z dospělé populace, tj. oproti ČR výrazně vyšší podíl [srov. Froese 2005]. I v případě Slovenska jsou však podíly s vyznáním v současnosti o 6 % nižší oproti dětství ($81 - 87 = -6$) a tyto podíly v dětství jsou opět o 6 % nižší oproti podílu matek ($87 - 93 = -6$). V obou transmisích došlo k mobilitním poklesům. Tyto mobilitní poklesy, vypovídající o procesu sekularizace, jsou však na Slovensku oproti ČR v obou transmisích nižší. V Maďarsku se v současnosti hlásí k náboženskému vyznání 84 % z dospělé populace. Tento podíl je vyšší oproti ČR i Slovensku a je také výsledkem odlišných mobilitních procesů. V Maďarsku k mobilitě v průběhu vnitrogenerační transmise buďto nedošlo, nebo byl podíl dekonvertovaných plně kompenzován podílem konvertovaných, protože podíly s vyznáním v současnosti 84 % a v dětství 84 % jsou shodné. K mobilitnímu poklesu o 10 procentních bodů došlo pouze v transmisi mezigenerační, tj. při srovnání podílů potomků ve formativním období a jejich matek ($84 - 94 = -10$). V náhledu obou transmisí je Polsko odlišným případem. Není tu rozdíl mezi podíly populace s vyznáním v dětském věku 99 % a jejich matek 99 %. K mobilitnímu poklesu o 12 procentních bodů došlo pouze v transmisi vnitrogenerační ($87 - 99 = -12$).

Rozdíly hodnot na počátcích a koncích obou transmisí vypovídají o mobilitních změnách, jejichž výsledkem je současný stav podílů z populací, které v dospělosti deklarují své náboženské vyznání. Tyto procesy vykazují následující vzorce. Jednak je to pokles v obou

transmisích v ČR a na Slovensku, ovšem na Slovensku je tento pokles oproti ČR nižší, za druhé pokles pouze v transmisi mezigenerační v Maďarsku a za třetí pokles pouze v transmisi vnitrogenerační v Polsku. Tyto poklesy a jejich velikosti vypovídají o procesech sekularizace v konkrétních transmisích. Naopak, u všech sledovaných zemí nedošlo ani v jedné z transmisí k mobilnímu nárůstu mezi počátečními a koncovými body, který by vypovídal o procesu revitalizace. To znamená k mobilnímu nárůstu, kdy by podíl s vyznáním v dospělosti byl vyšší oproti podílu potomků ve formativním období nebo podíl potomků převyšoval podíl matek.

V pravé části tabulky 1 je dále možno sledovat průměry ročních participací současných dospělých populací, ve formativním věku členů těchto populací a jejich matek. Současná česká populace participuje v průměru 6x ročně, ovšem tato dnes dospělá populace byla v dětském věku primárně socializována s participací 11x ročně a to matkami, které participovaly 13x ročně. To znamená, že v průběhu vnitrogenerační transmise došlo k poklesu průměrné četnosti participace o 5x ročně ($6 - 11 = -5$) a v průběhu mezigenerační transmise o 2x ročně ($11 - 13 = -2$). Průměrná četnost roční participace současné slovenské populace, 24x ročně, je oproti ČR výrazně vyšší. Ovšem i na Slovensku došlo v obou transmisích k mobilním poklesům, během vnitrogenerační transmise o 10x ročně ($24 - 34 = -10$) a transmisi mezigenerační o 3x ročně ($34 - 37 = -3$). V ČR i na Slovensku jsou poklesy průměrné roční participace způsobeny výrazněji poklesy v transmisi vnitrogenerační, tj. v průběhu dospělosti jedinců. V Maďarsku je, podobně jako v ČR, průměrná četnost roční participace dospělé populace asi 7x ročně. Také zde došlo k mobilnímu poklesu mezi současností a dětstvím o 15x ročně ($7 - 22 = -15$). Ovšem v Maďarsku, na rozdíl od ČR i Slovenska, je zjištěna vyšší četnost participace v dětství oproti matkám ($22 - 18 = 4$). To znamená, že matky socializovaly své potomky s vyšší četností participace oproti participaci své, čehož výsledkem je mírný mobilní nárůst v mezigenerační transmisi. Mezi sledovanými zeměmi je nejvyšší průměrná četnost participace dospělé populace v Polsku, tj. 30x ročně, což je asi pětinašobek četnosti v ČR. V Polsku došlo k poklesu roční participace mezi současností a dětstvím o 17x ročně ($30 - 47 = -17$) a opačně k mírnému nárůstu mezi dětstvím a matkami ($47 - 45 = 2$). Případy Maďarska a Polska vykazují v obou transmisích podobné mobilní směry.

Stručně shrnuto: V dimenzi četnosti participace můžeme v průběhu obou transmisí sledovat následující mobilní procesy. Za první, pokles průměrné roční četnosti participace v obou transmisích v případech ČR a Slovenska. Za druhé, mírný nárůst v transmisi

mezigenerační s výraznějším poklesem během transmise vnitrogenerační v případech Maďarska a Polska.

Z hodnot podílů s náboženským vyznáním i z hodnot četností roční participace (stále tabulka 1), je také možno zjistit, že ve všech sledovaných zemích jsou podíly s vyznáním i četnosti participací potomků v dospělosti vždy nižší oproti podílům a četnostem jejich matek. To za prvé znamená, že procesy revitalizace, ke kterým došlo v mezigenerační transmisi participace v Polsku a Maďarsku, nekompensovaly svými hodnotami procesy sekularizace v transmisi vnitrogenerační, ale pouze tyto sekularizační procesy brzdily. To také na druhé straně znamená, že ve všech sledovaných zemích dochází při obměně populací⁷ k procesu sekularizace v tradičních formách religiozity. Ovšem míry těchto procesů se mezi zeměmi liší právě v důsledku odlišností hodnot i směrů mobilitních procesů, ke kterým došlo v průběhu obou transmisí.

Náboženské vyznání

<Graf 1 bude přibližně zde, je na konci textu>

Při popisu výsledků v levé části tabulky 1 byly sledovány velikosti podílů s náboženským vyznáním v současných dospělých populacích, ve formativním období těchto populací a v případech jejich matek⁸. V následujícím textu tento směr obrátíme v závislosti na vývoji jedince. Nejprve budou zjišťovány hodnoty a směry mobilitních procesů, nárůstů/poklesů podílů s náboženským vyznáním mezi matkami a jejich potomky ve formativním období – v transmisi mezigenerační – a následně mezi tímto formativním obdobím a dospělostí – v transmisi vnitrogenerační. Tyto mobilitní procesy, v obou transmisiích, je možno dále rozložit na část dekonverze a část konverze. Pro připomenutí, dekonverze značí mobilitu směrem od náboženského vyznání k nenáboženskému světovému názoru a konverze opačně od nenáboženského světového názoru k náboženskému. Právě hodnoty dekonverzí a konverzí a jejich vzájemný rozdíl, vypovídají o směrech mobilitních procesů, jejichž výsledkem je proces sekularizace nebo revitalizace v konkrétní transmisi. Pokud by podíly konvertovaných převýšily podíly dekonvertovaných, pak by docházelo k nárůstu, tj. k procesu revitalizace.

⁷ V této tabulce nerozlišujeme gender respondentů, ovšem gender rodiče je dán matkou. To znamená, že toto zjištění může být zkresleno vyšší religiozitou žen oproti mužům.

⁸ Důvod tohoto zpětného časového směru je dán konstrukcí dotazníku ISSP, který se táže respondentů na jejich religiozitu v současnosti, na jejich religiozitu v dětství a jejich rodičů.

Opačně, pokud by byly podíly konvertovaných nižší oproti podílům dekonvertovaných, pak by docházelo k procesu sekularizace.

V grafu 1 jsou uvedeny procentuální podíly z populací, které prošly procesy mezigenerační a vnitrogenerační dekonverze a konverze. Hodnoty nižší než 3 % nebudou pokládány za věcně významné, proto nebudou dále ani interpretovány.

V ČR prošlo procesem mezigenerační dekonverze 16 % a vnitrogenerační dekonverze 11 % současné populace. Na Slovensku jsou tyto hodnoty dekonverzí nižší, 5 a 6 %. V obou těchto zemích se tedy na celkovém poklesu religiozity v dimenzi náboženského vyznání podílí dekonverze v obou transmisiích, které nejsou kompenzovány hodnotami konverzí. Tyto hodnoty dekonverzí jsou v ČR oproti Slovensku vyšší. Důsledkem je pak i vyšší míra sekularity v této formě tradiční religiozity. V Maďarsku došlo na věcně významné úrovni pouze k mezigenerační dekonverzi 8 % a v Polsku naopak k dekonverzi vnitrogenerační 12 %. Pokud v konkrétní transmisi nedošlo k dekonverzi ani konverzi na věcně významných hodnotách (případ vnitrogenerační transmise v Polsku a mezigenerační v Maďarsku), pak to na druhé straně znamená, že v těchto případech muselo dojít k reprodukci, blížíci se hodnotě 100 %. Takovéto zjištění má také svoji interpretační hodnotu, vypovídající o stabilitě míry deklarovaného náboženského vyznání v konkrétní transmisi.

Dále, ani v jedné ze sledovaných zemí nedošlo ke konverzi v mezigenerační ani vnitrogenerační transmisi na hodnotě >2 % z populace, v Polsku se tyto hodnoty dokonce blíží nule. Toto zjištění v mezigenerační transmisi může znamenat absenci primárně nábožensky socializačních aktérů mimo matek a v transmisi vnitrogenerační tuto absenci v širším okruhu faktorů napříč celou společností. To znamená, že konverzi významněji neovlivnil otec, širší rodina, církevní školství, náboženský marketing, religiozita partnera, členství v zájmových skupinách atd. Ovšem, na straně druhé, v případě Polska můžeme v tabulce 1 zjistit, že v této populaci bylo primárně socializováno s náboženským vyznáním asi 99 % populace a primárně socializováno matkami s vyznáním také na hodnotě 99 %. Je tedy zřejmé, že v Polsku nezbyl z důvodů těchto vysokých měř téměř žádný prostor pro případné konverze.

Výsledky grafu 1 je možno stručně shrnout. V náhledu obou transmisií je zřejmé, že v ČR, na Slovensku, v Maďarsku i Polsku s generační obměnou a s ní předávanou religiozitou v dimenzi náboženského vyznání dochází k sekularizaci těchto společností. Tato sekularizace

je dána převahou hodnot dekonverzí⁹ oproti věcně nevýznamným hodnotám konverzí. Hodnoty dekonverzí v obou transmisích jsou v případě ČR vyšší oproti ostatním srovnávaným zemím, čehož výsledkem je i vyšší míra sekularity současné české společnosti v této dimenzi tradiční religiozity.

Mezigenerační transmise

Formativní období jedince je zasazeno do určitých společensko-historických podmínek, které mohou ovlivňovat hodnoty a směry mobilních procesů v mezigenerační transmisi. V grafu 1 nebyly zjištěny hodnoty konverzí na věcně významné úrovni (>3 %). Proto budou v grafu 2 sledovány pouze procentuální pravděpodobnosti na dekonverzi, přesněji na dekonverzi v průběhu mezigenerační transmise, a vzhledem k zasazení této transmise do určitých společensko-historických podmínek.

<Graf 2 bude přibližně zde, je na konci textu>

Již z prvního pohledu na časový průběh křivek v grafu 2 je patrné, že se časový vývoj i hodnoty pravděpodobností¹⁰ na mezigenerační dekonverzi v případě ČR od Slovenska, Maďarska i Polska výrazně liší. Potomci, jejichž formativní období bylo zasazeno před nástupem komunistické moci (1948) v ČR dekonvertovali s pravděpodobností 6 %, na Slovensku, v Maďarsku a Polsku se tato pravděpodobnost blíží nule. Proces sekularizace v průběhu mezigenerační transmise tedy v ČR, na rozdíl od dalších sledovaných zemí, probíhal již před nástupem komunistů. S prosazováním represivní protináboženské politiky v 50. letech v ČR pravděpodobnost na dekonverzi dvounásobně narůstá a v dekáde 60. let se opět dvounásobně zvyšuje na hodnotu 28 %. V období normalizace, 70. léta, nenarostla, ale zvýšila se až v dekáde 80. let na hodnotu asi 40 % a na této hodnotě zůstala stabilní i po pádu komunistického režimu. Z tohoto časového průběhu je patrné, že navýšení nebo uvolnění protináboženské politiky působilo na pravděpodobnosti dekonverze vždy s určitým zpožděním a že se tyto pravděpodobnosti po obnovení náboženské plurality a svobod po roce 1989 nesnížily, tzn. v mezigenerační transmisi se proces sekularizace pouze zastavil. Na Slovensku pravděpodobnost na mezigenerační dekonverzi narůstá až v dekáde 60. let, poté

⁹ Převaha hodnot dekonverzí oproti konverzím byla předpokládána již při interpretaci výsledků v Tabulce 1.

¹⁰ Procentuální hodnoty pravděpodobností také vypovídají o podílu dekonvertovaných. Např. pokud je hodnota této pravděpodobnosti v ČR v kohortě –1949 6 %, pak to znamená, že z těch potomků, kteří měli matky s náb. vyznáním jich 6 % od vyznání svých matek mezigeneračně dekonvertovalo, tedy nereprodukovalo vyznání matek.

mírně roste až do 80. let na 10 % a po obnovení demokracie mírně klesá na 8 %. Časový průběh pravděpodobností v Maďarsku je podobný, pouze na mírně vyšších hodnotách. V Polsku se tyto pravděpodobnosti blíží nule v celém časovém průběhu, což je dáno hodnotou mezigenerační dekonverze náboženského vyznání $<2\%$ v celé populaci, viz graf 1. Možné příčiny vyšší sekularity ČR v náhledu mezigenerační transmise jsou následující: Ve srovnání čtyř post-komunistických zemí střední Evropy v ČR probíhal proces sekularizace již před nástupem komunistů k moci, tedy nelze jej spojovat pouze se sekularizačními tlaky protináboženské politiky. Dále, v ČR tento proces sekularizace vykazoval v časovém průběhu výrazněji vyšší nárůst a po obnovení demokracie se oproti Slovensku i Maďarsku nesnížil. Nakonec, k procesu sekularizace v mezigenerační transmisi nedošlo vůbec v Polsku.

Sekularizační tlaky, ať již vycházející z protináboženské politiky, nebo procesu modernizace, však mohly ovlivňovat mezigenerační transmisi rozdílnou silou v různých rodinách. To znamená, že se rodiče mohli těmto tlakům bránit v závislosti na pocíťované důležitosti náboženství v jejich životech. Tuto pocíťovanou důležitost lze spojovat se shodou rodičů v náboženském vyznání (náboženskou homogamií rodičů) i jejich náboženskými aktivitami, tj. pravidelnou participací na bohoslužbách. Hodnoty šancí potomka na dekonverzi od matčina vyznání, tj. mezigenerační dekonverzi, v závislosti na jednotlivých faktorech jsou uvedeny v tabulce 2. Připomeňme, že ve vysvětlované proměnné „mezigenerační dekonverze“ je matka s náboženským vyznáním součástí referenční kategorie. Proto otec s náboženským vyznáním indikuje náboženskou homogamii rodičů a v opačném případě jejich heterogamii.

<Tabulka 2 bude přibližně zde, je na konci textu>

Pokud měl potomek ve svém formativním období s vyznáním oba rodiče (indikováno náboženským vyznáním otce), pak v ČR jeho šance na mezigenerační dekonverzi od matčina vyznání klesají na čtvrtinu (0,25), na Slovensku výrazněji asi na desetinu (0,1) a podobně v Maďarsku (0,13). Pokud matka pravidelně participovala na bohoslužbách, pak jsou šance na dekonverzi potomka od matčina náboženského vyznání v ČR 0,18 a v obou dalších zemích opět nižší. Nakonec, šance na dekonverzi jsou nejvýrazněji snižovány v případech, kdy na bohoslužbách pravidelně participují rodiče oba, v ČR 0,03, na Slovensku 0,02 a v Maďarsku 0,05. Šance na mezigenerační dekonverzi v Polsku nebyly sledovány, protože k této dekonverzi nedošlo na věcně významné úrovni (viz graf 1).

V souhrnu je možno konstatovat: Za prvé, důležitost náboženství v rodině původu, vyplývající z náboženské homogamie a náboženského chování rodičů, je v případech Slovenska i Maďarska oproti ČR silnějším faktorem snižujícím šance na dekonverzi jejich potomka. Výjimkou je pouze šance daná participací obou rodičů v případě Maďarska. Za druhé, nelze opomíjet, že v případech náboženské homogamie i shodnosti rodičů v participaci na bohoslužbách, by také nemělo docházet k rozporu rodičovských vlivů a vzorů vzhledem k obsahu primární socializace jejich potomků [Sandomirsky, Wilson 1990].

Vnitrogenerační transmise

V průběhu dospělosti si může jedinec svůj primárně socializovaný světový názor, náboženský nebo nenáboženský, zachovat, nebo jej může změnit, tzn. projít procesem dekonverze nebo konverze. Z hodnot v grafu 1 je patrné, že v dimenzi náboženského vyznání neprošlo procesem vnitrogenerační konverze více než 2 % z žádné z námi sledovaných populací a v případě Maďarska ani procesem dekonverze. To také znamená, že v případě Maďarska se musí vnitrogenerační reprodukce blížit hodnotě 100 %, tj. není zde prostor ani důvod zkoumat příčiny mobilních procesů v dospělosti jedince. Proto jsou v tabulce 3 uvedeny síly vlivů jednotlivých faktorů, které ovlivňují šance na vnitrogenerační dekonverzi v případech ČR, Slovenska a Polska. Pro připomenutí, vnitrogenerační dekonverzi prošli ti jedinci, kteří byli primárně socializováni s náboženským vyznáním a v průběhu své dospělosti dekonvertovali k nenáboženskému světovému názoru.

<Tabulka 3 bude přibližně zde, je na konci textu>

Pokud potomek ve svém formativním období pravidelně (alespoň 1x měsíčně) participoval na bohoslužbách, pak v ČR jeho šance na vnitrogenerační dekonverzi od primárně socializovaného náboženského vyznání klesají 0,27x. Na Slovensku a v Polsku je síla tohoto efektu nižší, 0,33x. Šance na dekonverzi během dospělosti také klesají v případech, kdy se v dětství potomek hlásili oba rodiče k náboženskému vyznání (náboženská homogamie rodičů), v ČR 0,56x a v dalších srovnávaných zemích 0,18x. Pro připomenutí, náboženskou homogamií indikujeme důležitost, jakou mělo náboženství v životech rodičů, a předpokládáme, že se tato důležitost také odrazila v důrazu na primární náboženskou socializaci jejich potomků, která ovlivňuje i přetrvávání náboženství v jejich dospělosti. Právě v síle vlivu této primárně socializované důležitosti náboženství v životě člověka, která snižuje

šance na vnitrogenerační dekonverzi, se ČR výrazně liší od Slovenska a Polska. Dále, tato důležitost je na Slovensku i v Polsku nejvlivnějším faktorem. Náboženské vyznání partnera¹¹ snižuje šance na vnitrogenerační dekonverzi v ČR 0,49x a v obou dalších zemích mírně výrazněji 0,37x a 0,42x. Bydliště na venkově snižuje šance na dekonverzi v ČR 0,64x, podobně v Polsku, ale výrazněji na Slovensku 0,44x. Nakonec, šance na dekonverzi mírně klesají v případech ČR a Polska s věkem. V souhrnu by bylo možno stručně konstatovat: Šance dospělého člověka na dekonverzi od jemu primárně socializovaného náboženského vyznání jsou snižovány mírou důležitosti náboženství v jeho rodině původu i prostředím, ve kterém v dospělosti žije. Nejsilnějším faktorem je rodina původu, náboženská homogamie rodičů a primární socializace s pravidelnou participací. Právě tento vliv náboženské homogamie rodičů je na Slovensku i v Polsku oproti ČR významnějším faktorem.

Četnost participace na bohoslužbách

V pravé části tabulky 1 byly zjištěny rozdíly v průměrných četnostech roční participace mezi matkami a jejich potomky ve formativním období (mezigenerační transmise) i rozdíly mezi tímto formativním obdobím a dospělostí (vnitrogenerační transmise). Hodnoty těchto rozdílů v obou transmisích jsou zobrazeny v grafu 3. Kladné hodnoty indikují mobilní nárůst četností roční participace a záporné opačně jejich pokles.

<Graf 3 bude přibližně zde, je na konci textu>

Současná populace ČR prošla v mezigenerační transmisi mobilním poklesem průměrné roční participace o 2x ročně a v transmisi vnitrogenerační o 5x ročně. Na Slovensku byly tyto poklesy výraznější, o 3x a 10x ročně. To znamená, že na procesu sekularizace v dimenzi participace se v obou zemích významněji podílí vnitrogenerační transmise, ovšem na Slovensku ve větší míře oproti ČR. V Maďarsku a Polsku byly mobilní poklesy v průběhu vnitrogenerační transmise ještě výraznější, -15x a -17x ročně. Ovšem v těchto zemích došlo na rozdíl od ČR a Slovenska k mobilnímu nárůstu v transmisi mezigenerační na hodnotách 4x a 2x ročně. To znamená k procesu revitalizace. Pokud by děti navštěvovaly bohoslužby spolu se svými matkami, pak by měly být hodnoty jejich četností participace shodné, což by vypovídalo o vysoké míře mezigenerační reprodukce. Vyšší četnost participace dětí oproti jejich matkám (PL a HU) znamená, že se na jejich primárně

¹¹ Z dat ISSP 2008 nelze zjistit, zda došlo prvně k párovému výběru, nebo dekonverzi.

socializované participaci podíleli i další aktéři nebo faktory mimo nukleární rodinu. Ovšem, i když v těchto dvou zemích došlo k procesu mezigenerační revitalizace, přesto tento nárůst participace nekompensuje její pokles v transmisi vnitrogenerační, jak bylo naznačeno při interpretaci hodnot v tabulce 1 a jak je možno zjistit porovnáním mezigeneračního nárůstu a vnitrogeneračního poklesu v grafu 3.

Mezigenerační transmise

<Graf 4 bude přibližně zde, je na konci textu>

V grafu 4 je zobrazen časový průběh rozdílů ročních participací mezi matkami a jejich potomky ve formativním období, tzn. v mezigenerační transmisi. V ČR byli potomci před rokem 1948 primárně socializováni s participací o 2x ročně více oproti svým matkám. Po převzetí moci komunisty se tento trend obrací a až do dekády 70. let je možno v mezigenerační transmisi sledovat mobilitní pokles četnosti participace o 4x ročně. Tento pokles se snižuje až s postupným uvolňováním protináboženské politiky až po obnovení demokracie v dekáдах 80. a 90. let na hodnotu $-1x$ ročně. Na Slovensku docházelo k mobilitnímu poklesu již před nástupem komunistů k moci o 5x roční participace. Tento pokles se snížil v dekádě 80. let a po pádu komunistického režimu byli potomci naopak primárně socializováni s participací o 2x ročně více oproti svým matkám. V Polsku a Maďarsku je možno sledovat odlišné mobilitní směry. V obou zemích byli potomci primárně socializováni od nástupu komunistů k moci až po obnovení demokracie vždy s vyšší četností participace oproti svým matkám (srov. graf 3). Tyto výsledky vypovídají o procesech revitalizace v mezigenerační transmisi. V těchto dvou zemích se protináboženská politika státu i společenský význam církví lišily od podmínek v bývalé Československé republice a tyto rozdíly jsou patrné i na směrech a hodnotách mezigenerační transmise. Zasazení formativního období potomka, tím i mezigenerační transmise, do konkrétních společensko-historických podmínek však nevypovídá pouze o vlivu protináboženské politiky, ale i o potencionálním vlivu již probíhajícího procesu modernizace.

Primárně socializovaná četnost participace není ovlivňována pouze religiozitou rodičů, ale i dalšími faktory mimo nukleární rodinu, například členy širší rodiny, náboženskou výukou na školách, církevními aktivitami atd.

<Tabulka 4 bude přibližně zde>

Hodnoty vztahů mezi participací rodičů a jejich potomků ve formativním období a hodnoty konstant (faktorů mimo nukleární rodinu) jsou uvedeny v tabulce 4. S nárůstem průměrné četnosti participace matek o 1x ročně narůstá v ČR primárně socializovaná participace jejich potomků o 0,6x ročně, podobně v Maďarsku, na Slovensku a v Polsku mírně méně, o 0,5x ročně. Vliv průměrné četnosti roční participace otců je oproti matkám ve všech zemích nižší. Ovšem v tabulce 1 bylo naznačeno a v grafu 3 a 4 zjištěno, že v Polsku a Maďarsku došlo k procesu mezigenerační revitalizace. Ze vztahu mezi participací rodičů a jejich potomků (hodnoty <1) v tabulce 4 je však patrné, že tento revitalizační proces musel být ovlivněn faktory mimo nukleární rodinu. Tento vliv je vyjádřen hodnotami konstant „a“ v regresní rovnici $y = a + bx$. Pro příklad Polska: V případech, kdy matky participovaly například 10x ročně $y = 22 + 0,5 * 10 = 27$. To znamená, že v Polsku byli potomci matek participujících 10x ročně primárně socializováni s průměrnou četností participace 27x ročně. Tato četnost primárně socializované participace musela být, předpokládejme se souhlasem rodičů, ovlivněna především faktory působícími mimo nukleární rodinu, jejichž síla vlivu se mezi sledovanými zeměmi výrazně liší. V ČR na hodnotě konstanty 1, na Slovensku a v Maďarsku 8 a nejvíce v Polsku 22. Sílu vlivů faktorů působících mimo nukleární rodinu lze jednak spojovat s podmínkami ve společnosti, které v námi sledovaných zemích vytvářely odlišné bariéry pro veřejnou činnost církví, například náboženskou výuku na školách a dalších náboženských aktivit. Za druhé, společenské podmínky nejsou utvářeny pouze politikou státu, ale i kulturou dané společnosti. To znamená i vlivem tradic, vztahem mezi náboženstvím a národnostní identitou, sousedskou kontrolou atd. Právě síla takovýchto faktorů, působících mimo nukleární rodinu, je v ČR výrazně slabší ve srovnání s dalšími sledovanými zeměmi, čehož důsledkem je i nižší podíl potomků, kteří jsou primárně socializováni s participací na bohoslužbách.

Vnitrogenerační transmise

V průběhu dospělosti si může jedinec svoji primárně socializovanou četnost participace na bohoslužbách zachovat, nebo se tato četnost může změnit ve dvou směrech, tzn. dochází k nárůstu, nebo poklesu. Z hodnot v grafu 3 bylo zjištěno, že ve všech čtyřech sledovaných zemích došlo v průběhu vnitrogenerační transmise k poklesům průměrné četnosti roční participace, nejméně v ČR o 5x ročně a nejvíce v Polsku o 17x ročně. To znamená, že si tyto

populace svoji primárně socializovanou participaci neudržely v průběhu své dospělosti. Můžeme tedy hovořit o procesu sekularizace v průběhu vnitrogenerační transmise.

<Graf 5 bude přibližně zde, je na konci textu>

V grafu 5 jsou zobrazeny rozdíly mezi primárně socializovanou průměrnou četností roční participace a touto četností v dospělosti současné populace v závislosti na období primární socializace. Zasazení primárně socializované participace do určitých společenských podmínek by se mělo odrážet i na míře změn této participace během vnitrogenerační transmise. Četnost participace současné české populace, která byla primárně socializována před nástupem komunistické moci, poklesla do současnosti o 15x ročně. Vnitrogenerační transmise této generace byla nejvíce zasažena změnami společenských podmínek po roce 1948. V dalších věkových kohortách se poklesy participace během vnitrogenerační transmise snižují až po hodnotu -1 v poslední kohortě. Podobný časový pokles lze sledovat také v Maďarsku, ovšem na vyšších hodnotách. Situace v Polsku je odlišná. Ta část polské populace, která byla primárně socializována před rokem 1948 v současnosti participuje o 8x ročně méně. To jsou oproti ČR i Maďarsku nižší poklesy. V případě Polska však již od druhé věkové kohorty tyto rozdíly narůstají na hodnotu $-17x$ roční participace a na této hodnotě setrvávají až do poslední kohorty. Nejnižší pokles četnosti participace ve vnitrogenerační transmissi je v případě primárně socializovaných před nástupem komunistů v populaci Slovenska, na hodnotě $-6x$ roční participace. Ale i na Slovensku, podobně jako v Polsku, tyto rozdíly v dalších kohortách narůstají.

Shrnutí

Míra sekularizace každé společnosti je výsledkem časově předcházejících sekularizačních procesů. V této práci byly sekularizační procesy sledovány prostřednictvím mobilních změn, ke kterým došlo v průběhu mezigenerační a vnitrogenerační transmise. V dimenzi náboženského vyznání docházelo v ČR v průběhu obou transmisí k mobilním poklesům, které v součtu hodnot obou transmisí převyšují poklesy v dalších srovnávaných zemích. Výsledkem vyšších mobilních poklesů je pak i výraznější proces sekularizace a následně vyšší míra sekularity v současné české společnosti.

V případě deklarovaného náboženského vyznání byly mobilitní procesy rozděleny na část konverze a dekonverze. V žádné ze sledovaných zemí ani transmisí nedošlo k procesu konverze na věcně významné úrovni ($> 3\%$). Toto zjištění také znamená, že primární socializaci s náboženským vyznáním pozitivně, na významné úrovni, neovlivnili aktéři mimo nukleární rodinu, přesněji mimo matku. Podobně, resocializace směrem k náboženskému vyznání v dospělosti nebyla pozitivně významně ovlivněna dalšími aktéry. Na základě nízkých hodnot konverzí byly v další analýze hledány pouze možné příčiny, které v dimenzi náboženského vyznání ovlivnily procesy mezigenerační a vnitrogenerační dekonverze. V ČR, na rozdíl od dalších sledovaných zemí, docházelo k dekonverzím v průběhu mezigenerační transmise již před rokem 1948. V dalších obdobích vlády komunistického režimu tento sekularizační proces pouze narůstal. Na Slovensku a v Maďarsku narůstá proces sekularizace, indikovaný hodnotami pravděpodobností na mezigenerační dekonverzi, až od dekády 60. let a v celém časovém průběhu nedosahuje hodnot, které byly zjištěny v případě ČR. Nakonec, v Polsku nedošlo k mobilitním změnám v žádném období, tzn. docházelo k vysokým hodnotám mezigenerační reprodukce. Rozdíly mezi zeměmi, v podílech těch, kdož v dětství dekonvertovali od matčina vyznání, by bylo možno vysvětlovat rozdíly v protináboženské politice státu, rozdílnými pozicemi církví ve společnosti, ale i rozdílným vlivem tradiční kultury. Vliv tradic lze spojovat s vyšší významu, který má náboženství v každodenním životě, tedy i v životech socializujících rodičů. Právě pocíťovaná důležitost náboženství a náboženské praktiky v životech rodičů ovlivňují výrazněji negativně procesy mezigenerační dekonverze na Slovensku a v Maďarsku oproti ČR. Také v průběhu následující vnitrogenerační transmise je míra dekonverze negativně ovlivňována faktory, které je možno zahrnout mezi vlivy tradiční kultury. Mezi nejvýznamnější z těchto faktorů patří opět pocíťovaná důležitost náboženství v životech rodičů, která je na Slovensku a v Polsku oproti ČR výrazně silnějším faktorem snižujícím míru vnitrogenerační dekonverze.

Účast na bohoslužbách byla indikována průměrnou četností participace v průběhu jednoho roku. Na poklesu četnosti participace se nejvýrazněji podílí mobilitní poklesy v průběhu vnitrogenerační transmise. Nejvýrazněji v Polsku a Maďarsku. Ovšem v těchto dvou zemích došlo naopak v předchozí mezigenerační transmisí k mírnému mobilitnímu nárůstu. Při srovnání hodnot absolutní mobility, v průběhu obou transmisí, i rozdílu mezi participací matek a jejich potomků v dospělosti, je možno konstatovat, že proces sekularizace v dimenzi participace postihnul ČR nejméně oproti dalším srovnávaným zemím. Tyto hodnoty absolutních mobilitních poklesů však vycházejí z rozdílných výchozích hodnot

průměrné participace, které se mezi populacemi sledovaných zemí výrazně liší. V případech Polska a Maďarska byl v průběhu mezigenerační transmise zjištěn mobilitní nárůst participace. To znamená, že v těchto zemích byli potomci primárně socializováni s vyšší četností participace oproti svým matkám. Pokud by děti navštěvovaly bohoslužby spolu se svými matkami, pak by jejich participace měla být shodná. Pokud je vyšší, pak se na této socializaci musely podílet i faktory mimo nukleární rodinu, například náboženská výuka na školách, veřejné církevní aktivity a podobně, které se liší v závislosti na protináboženské politice ve sledovaných zemích. Tyto faktory mimo nukleární rodinu zvyšují četnost primárně socializované participace nejvýrazněji v Polsku a nejméně v ČR. Ovšem právě v Polsku a Maďarsku došlo na rozdíl od ČR během následující vnitrogenerační transmise k nejvýraznějším mobilitním poklesům.

Literatura

Bader, Ch. D., S. A. Desmont. 2006. „Do as I Say and as I Do: The Effects of Consistent Parental Beliefs and Behaviors Upon Religious Transmission.“ *Sociology of Religion* 67 (3): 313–329.

Balík, S., J. Hanuš. 2007. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Beck, U. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Benson, P., M. J. Donahue, J. A. Erickson. 1989. „Adolescence and Religion.“ *Research in the Social Scientific of Religion* (1): 153–81.

Bengtson, L. V., C. E. Copen, N. M. Putney, M. Silverstein. 2009. „A Longitudinal Study of the Intergenerational Transmission of Religion.“ *International Sociology* 24 (3): 325–345.

Berger, P. 1967. *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. New York: Doubleday.

Berger, P. T. Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Borowik, I. 2002. „The Roman Catholic Church in the Process of Democratic Transformation: the Case of Poland.“ *Social Compass* 49 (2): 239–252.

Cox, H. 1966. *The secular city: Secularization and urbanization in theological perspective*. New York: Macmillan Company.

Davie, G. 2009. *Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

- Filipi, P. 2001. *Křesťanstvo, historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Froese, P. 2002. „Hungary for Religion: A Supply-Side Interpretation of the Hungarian Religious Revival.“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 40 (2): 251–268.
- Froese, P. 2004. „After Atheism: An Analysis of Religious Monopolies in the Post-Communist World.“ *Sociology of Religion* 65 (1): 57–75.
- Froese, P. 2005. „Secular Czechs and devout Slovaks: Explaining religious differences.“ *Review of Religious research* 46 (3): 269–283.
- Grotenhuis, M., P. Scheepers. 2001. „Churches in Dutch: Causes of Religious Disaffiliation in The Netherlands, 1937–1995.“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 40 (4): 591–606.
- Hamplová, D. 2000. *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti. Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hamplová, D. 2001. „Institucionalizované a neinstitucionalizované náboženství v českém poválečném vývoji.“ *Soudobé dějiny* 8 (2–3): 294–312.
- Hamplová, D. 2011. „Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži?“ *Sociologický časopis* 47 (2): 297–323.
- Havelka, M. 2013. „Sekularizace, odkouzlení světa a pluralizace náboženskosti.“ *Sociologický časopis* 49 (2): 221–240.
- Hervieu-Leger, D. 1998. „The Transmission and Formation of Socioreligious Identities in Modernity: An Analytical Essay on the Trajectories of Identification.“ *International Sociology* 13 (2): 213–228.
- Hervieu-Leger, D. 2000. *Religion as a Chain of Memory*. Cambridge: Polity Press.
- Hunt, S. 2005. *Religion and Everyday Life*. London – New York: Routledge.
- Iannaccone, L. 2003. „Looking backward: A cross-national study of religious trends.“ *Working Paper*. George Mason University: Center for study public choice.
- Kadlecová, E. 1965. „Z výsledků výzkumu religiosity dospělých v Severomoravském kraji.“ *Sociologický časopis* 1 (2): 135–147.
- Kalmijn, M. 1991. „Shifting boundaries: Trends in Religious and Educational Homogamy.“ *American Sociological Review* 56 (6): 786–800.
- Katřínák, T., M. Kreidl, L. Fónadová. 2006. „Trends in Educational Assortative Mating in Central Europe: the Czech Republic, Slovakia, Poland, and Hungary.“ *European Sociological Review* 22 (3): 309–322.
- Kontler, L. 2001. *Dějiny Maďarska*. Praha: Lidové noviny.
- Kubát, M. 2006. *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*. Praha: Dokořán.
- Lambert, Y. 2004. „A Turning Point in Religious Evolution in Europe.“ *Journal of Contemporary Religion* 19 (1): 29–45.

- Luckmann, T. 1967. *Invisible religion. The problem of religion in modern society*. New York: Macmillan Company.
- Mannheim, K. 2007. „Problém generací.“ *Sociální studia* (1–2): 11–44.
- Meulemann, H. 2004. „Enforced Secularization Spontaneous Revival? Religious Belief, Unbelief, Uncertainty and Indifference in East and West European Countries 1991–1998.“ *European Sociological Review* 20 (1): 47–61.
- McLeod, H. 2007. *Náboženství a lidé Západní Evropy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Mišovič, J. 2001. *Víra v dějinách zemí koruny české*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Myers, S. M. 1996. „An Interactive Model of Religiosity Inheritance: The Importance of Family Context.“ *American Sociological Review* 61 (11): 858–866.
- Mueller, M., G. H. Elder. 2003. „Family Contingencies Across the Generations: Grandparent-Grandchild Relationships in Holistic Perspective.“ *Journal of Marriage and Family* 65 (2): 404–417)
- Need, A., G. Evans. 2001. „Analysing patterns of religious participation in post-communist Eastern Europe.“ *British Journal of Sociology* 52 (2): 229–248.
- Nešpor, Z. 2008. *Nenáboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu*. Praha: Scriptorium.
- Nešpor, Z. 2010a. *Příliš slábi ve víře: česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich.
- Nešpor, Z. 2010b. „Rodina/domácnost jako náboženská skupina v procesu transformace.“ *Lidé města / Urban People* 12 (1): 31–60.
- Norris, P., R. Inglehart. 2004. *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. New York: Cambridge University Press.
- O'Connor, T. P., D. R. Hoge, E. Alexander. 2002. „The Relative Influence of Youth and Adult Experiences on Personal Spirituality and Church Involvement.“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 41 (4): 723–732.
- Paleček, A. 2011. *Reprodukce religiozity v ČR druhé poloviny 20. století*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Roman Vido.
- Polack, D. 2008. „Religious Change in Europe: Theoretical Considerations and Empirical Findings.“ *Social Compass* 55 (2): 168–186.
- Sandomirsky, S., J. Wilson. 1990. „Processes of Disaffiliation: Religious Mobility among Men and Women.“ *Social Forces* 68 (1): 1211–1229.
- Sherkat, D. E. 2003. „Religious Socialization. Sources of Influence and Influences of Agency.“ Pp. 151–163 in Michelle Dillon (ed.). *Handbook of the Sociology of Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stark, R., L. R. Iannaccone. 1994. „A Supply-side Re interpretation, of the 'Secularization' of Europe.“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 33 (3): 230–252.

Tomka, M. 1998. „Contradictions of secularism and the preservations of the sacred. Four contexts of religious change in communism.“ Pp. 177–189 in Rudi Laermans, Bryan R. Wilson, J. Billiet (eds.). *Secularization and Social Integration. Papers in Honor of Karel Dobbelaere*. Leuven: Leuven University Press.

Tomka, M. 1999. „Marginalizace a opozice jako motivy izolacionismu a konzervatismu východoevropského katolicismu.“ Pp. 91–109 in Jiří Hanuš (ed.). *Náboženství v době společenských změn*. Brno: MPÚ Masarykova univerzita.

Tomka, M. 2010. *Expanding Religion: Religious Revival in Post-Communist Central and Eastern Europe*. Berlin: De Gruyter.

Vinopal, J. 2009. „Situace standardizovaného dotazování z hlediska kognitivních přístupů.“ *Sociologický časopis* 45 (2): 396–420.

Voas, D., S. Doebler. 2011. „Secularization in Europe: Religious Change between and within Birth Cohorts.“ *Religion and Society in Central and Eastern Europe* 4 (1): 39–62.

Walter, T., G. Davie. 1998. „The Religiosity of Women in the Modern West.“ *The British Journal of Sociology* 49 (4): 640–660.

Wilson, B. R. 1982. *Religion in Sociological Perspective*. New York: Oxford University Press.

Wright, R. B., D. Giovanelly, E. G. Dolan, M. Evan. 2011. „Explaining Deconversion from Christianity. A study of Online Narratives.“ *Journal of Religion & Society* 13: 1–17.

Data

International Social Survey Programme – Religion. 2008. Sociologický datový archiv Sociologického ústavu AV ČR.

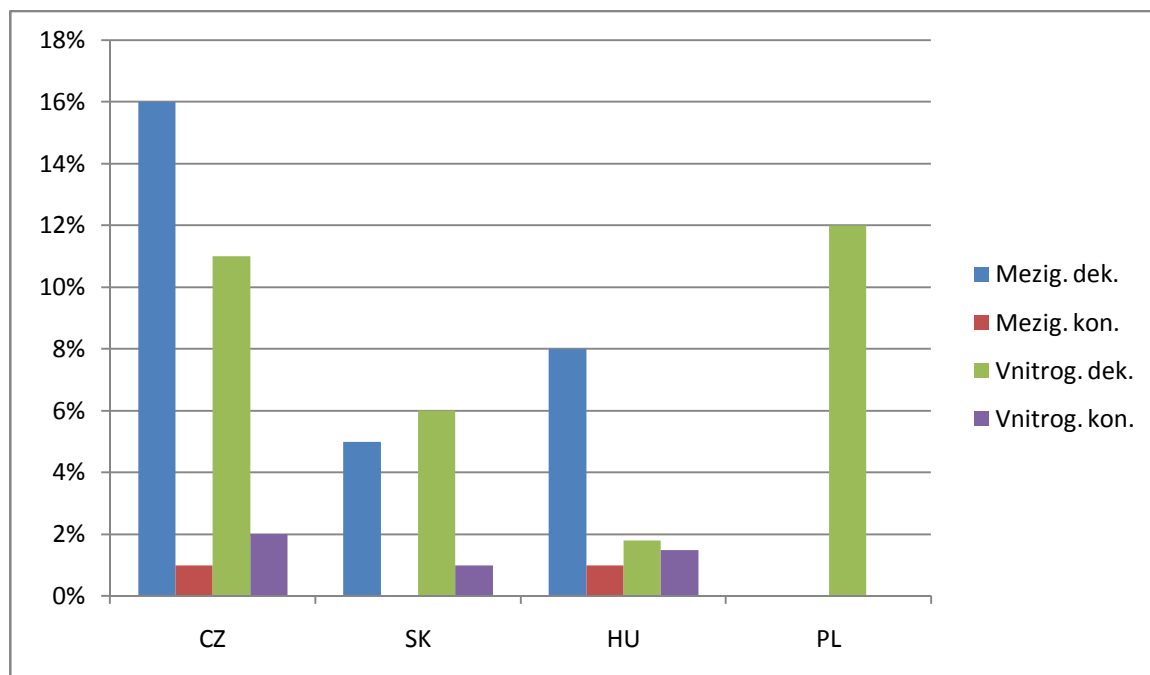
Tabulky a grafy pro vložení do textu

Tabulka 1. Podíly s náboženským vyznáním a průměrné četnosti ročních participací v současných dospělých populacích, v jejich formativním období a jejich matek (hodnoty podílů v % a hodnoty průměrné roční participace)

Země	Podíl s náb. vyz.			Roční participace		
	Souč.	Dítě	Matky	Souč.	Dítě	Matky
Česko	35	45	63	6	11	13
Slovensko	81	87	93	24	34	37
Maďarsko	84	84	94	7	22	18
Polsko	87	99	99	30	47	45

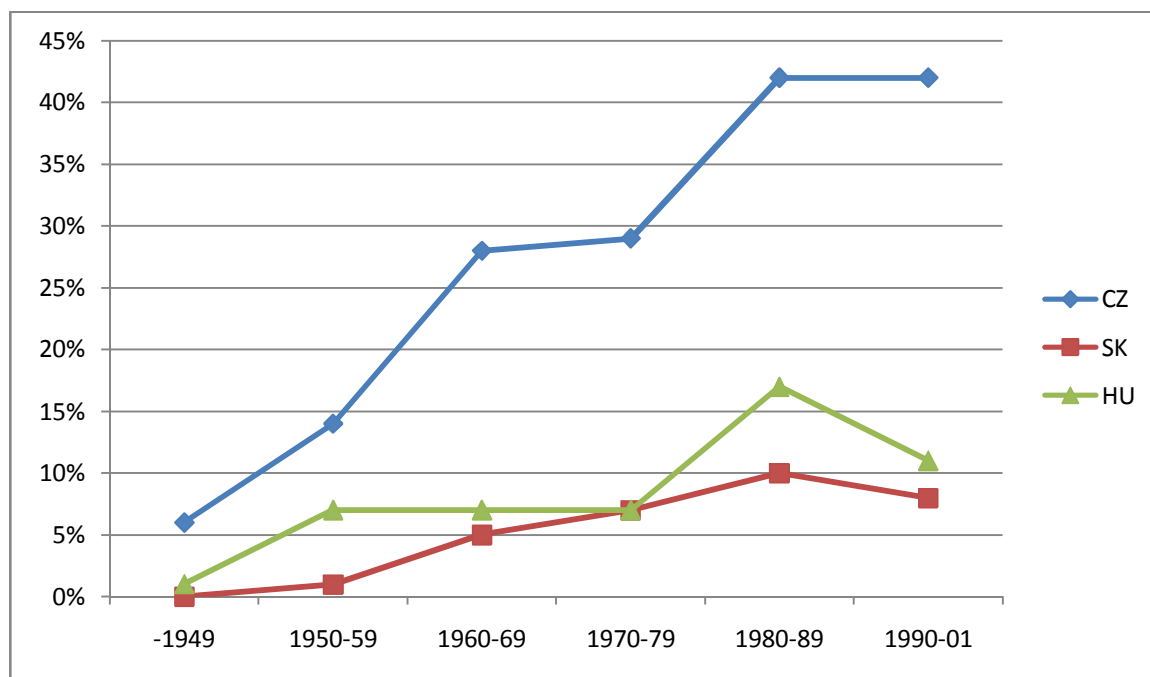
Zdroj: ISSP 2008.

Graf 1. Podíly mezigeneračně a vnitrogeneračně dekonvertovaných a konvertovaných v dimenzi náboženského vyznání (hodnoty v %)

Zdroj: ISSP 2008.

Graf 2. Procentuální pravděpodobnosti na mezigenerační dekonverzi v dimenzi náboženského vyznání v závislosti na časovém zasazení formativního období

Zdroj: ISSP 2008.

Tabulka 2. Šance na mezigenerační dekonverzi v dimenzi náboženského vyznání v závislosti na religiozitě rodičů

	CZ	SK	HU
Otec s vyznáním	0,25	0,1	0,13
Matka s participací	0,18	0,13	0,12
Matka i otec s participací	0,03	0,02	0,05

Zdroj: ISSP 2008.

Poznámka: Mezigeneračně dekonvertovalo: CZ = 16 %, SK = 5 % a HU = 8 % z populace, viz. graf 1.

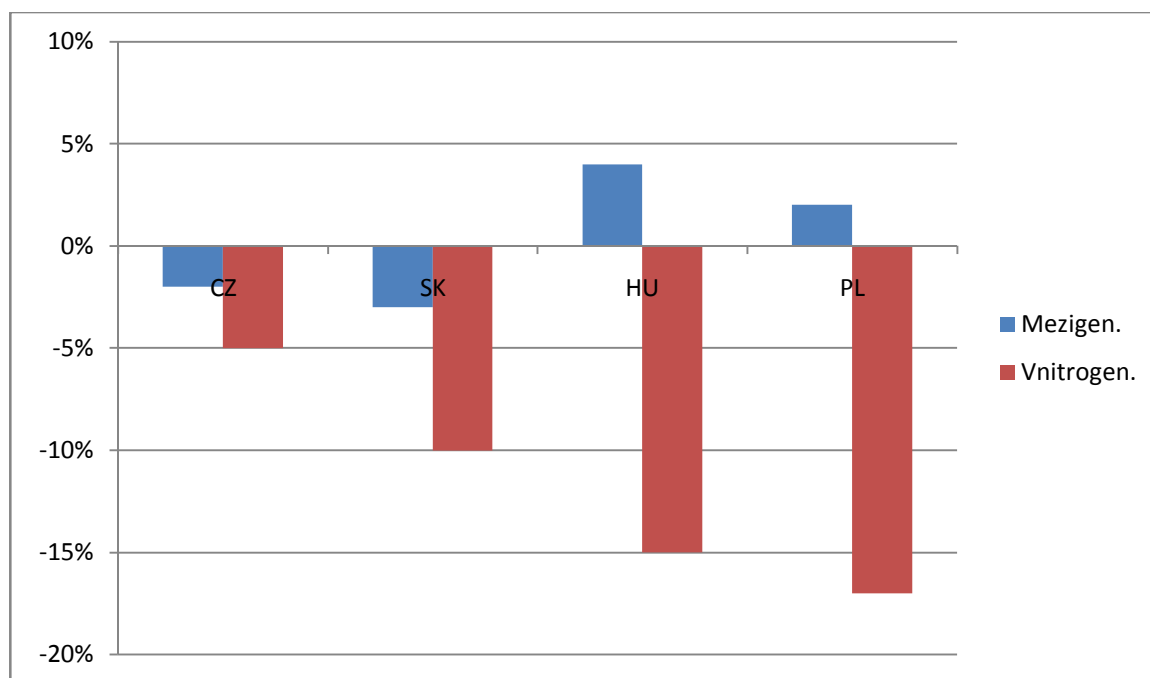
Tabulka 3. Šance na vnitrogenerační dekonverzi v dimenzi náboženského vyznání v závislosti na primárně socializované participaci, náboženské homogamii rodičů, vyznání partnera, míře urbanizace a věku

	CZ	SK	PL
Pravidelná participace v dětství	0,27	0,33	0,33
Oba rodiče s náboženským vyznáním	0,56*	0,18	0,18
Partner s náboženským vyznáním	0,49	0,37	0,42
Bydliště na venkově	0,64	0,44	0,63
Věk (v letech)	0,99	1*	0,98

Zdroj: ISSP 2008.

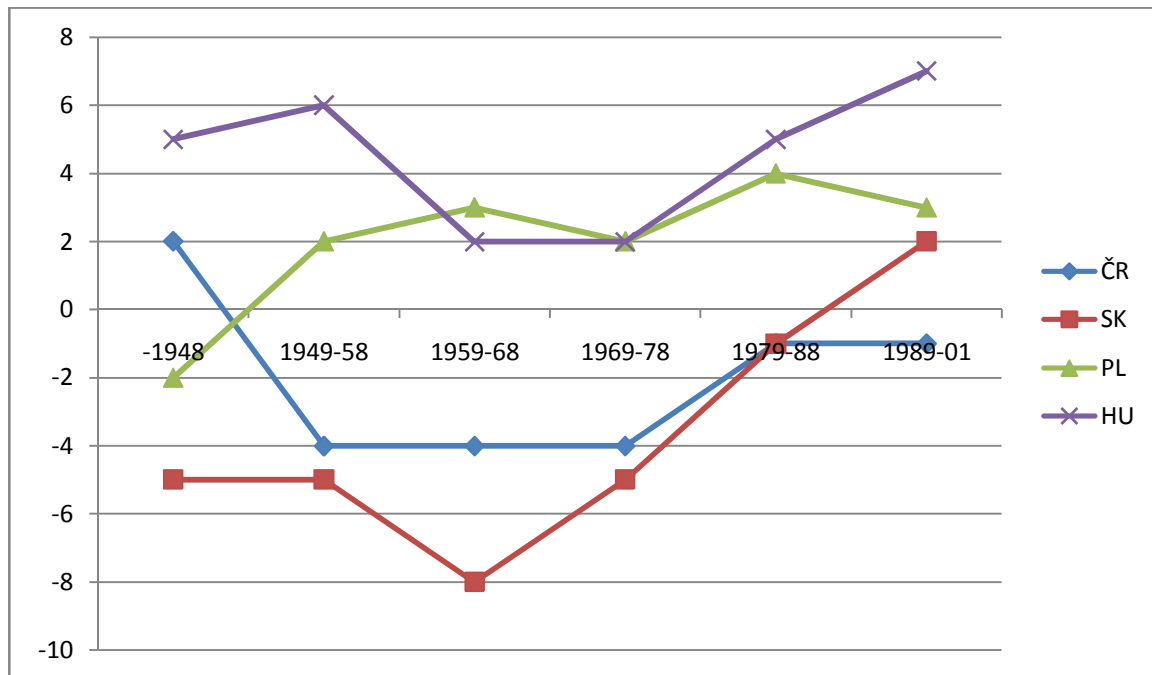
Poznámka: Vnitrogenačně dekonvertovalo: CZ=11 %, SK=6 % a PL=12 % z populace, viz. graf 1.

Graf 3. Rozdíly četností roční participace v průběhu mezigenerační a vnitrogenační transmise

Zdroj: ISSP 2008.

Graf 4. Rozdíly četností roční participace, ke kterým došlo v průběhu mezigenerační transmise v závislosti na zasazení formativního období

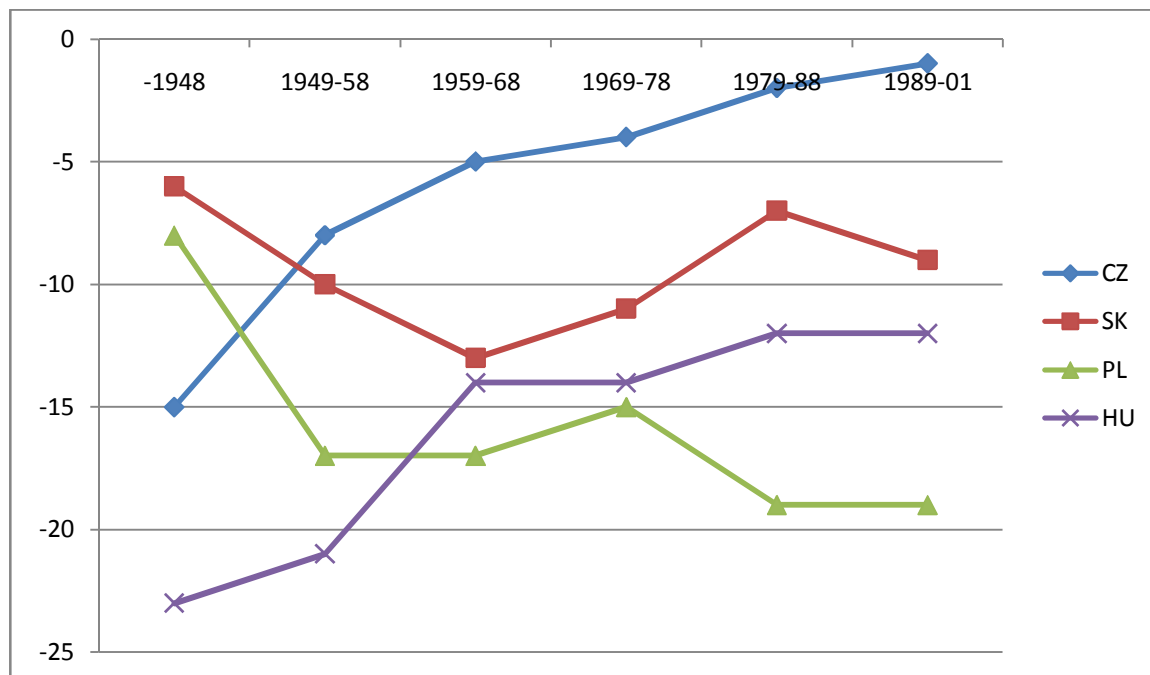
Zdroj: ISSP 2008.

Tabulka 4. Odhady koeficientů a konstant lineární regrese: Průměrná četnost roční participace ve formativním období v závislosti na roční participaci rodičů a faktorech mimo nukleární rodinu

	CZ	SK	PL	HU
Roční participace matky	0,6	0,5	0,4	0,7
Roční participace otce	0,2	0,4	0,2	0,2
Konstanta	1	8	22	8

Zdroj: ISSP 2008.

Graf 5. Rozdíly četností roční participace, ke kterým došlo v průběhu vnitrogenerační transmise v závislosti na zasazení formativního období

Zdroj: ISSP 2008.